

VIII. TEISMO PROCESAS

TEISMO SPRENDIMO TEISINĖ GALIA

Doktorantas Gediminas Baublys

Lietuvos teisės universitetas, Teisės fakultetas, Civilinės ir komercinės teisės katedra,
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 71 45 87
Elektroninis paštas ctk@lta.lt

Pateikta 2000 m. rugsėjo 15 d.

Parengta spausdinti 2001 m. sausio 2 d.

Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedros prof. habil. dr. P. S. Vitkevičius ir AB Lietuvos žemės ūkio banko pirmininko pavaduotojas doc. dr. S. Vėlyvis

S a n t r a u k a

Teismo sprendimą reguliuojančių normų visuma – tai institutas, kurio tyrimui civilinio proceso teisės teorijos moksle yra skirta bene daugiausia dėmesio. Šio instituto visapusiški tyrimai davė teisės mokslui daug naudos. Tačiau dažnai nuošalyje lieka teismo sprendimo teisinės galios, kuri susieja teismo sprendimo formaliąją pusę ir materialų jo realizavimą, tyrimas. Straipsnyje daug dėmesio skiriama teismo sprendimo teisinės galios požymių analizei, jų tarpusavio ryšiams, reikšmei, santykiui su teisine sistema. Nagrinėjama teismo sprendimo teisinės galios požymių svarba civiliniame procese. Darbe taikoma palyginti plati metodika: teisės mokslininkų nuostatų tyrimas (mokslinis metodas), jų lyginimas (lyginamasis metodas), analizuojamas galiojančių įstatymų normų tinkamumas dabartiniams visuomeniniams santykiams reguliuoti bei šių normų santykis su teisės principais (teisinis ir praktinis metodai).

Nagrinėjant teismo sprendimo teisinės galios esmę, kyla klausimas dėl šios galios veikimo ribų. Įstatymo nustatyta, jog įsigaliojęs teismo sprendimas šalims įgyja įstatymo galią. Todėl galima daryti išvadą, jog teismo sprendimas materialinius teisinius ir procesinius teisinius padarinius sukelia ne tuoj pat, kai yra priimamas, bet tik kai įsiteisėja. Daugumos užsienio valstybių civilinio proceso įstatymai nustato, jog teismo sprendimas įsiteisėja pasibaigus jo apeliacinio apskundimo terminui. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau – LR CPK) 233 straipsnis numato teismo sprendimo įsiteisėjimo sąlygas ir terminus. Teisės literatūroje (ypač vadovėliuose) teismo sprendimo teisinė galia dažniausiai apibrėžiama laiko atžvilgiu, t.y. kalbama apie teismo sprendimo teisinės galios atsiradimo sąlygas, kartu perteikiant teismo sprendimo galiojimo sukeltas teises (teismo sprendimo privalomumas ir kt.) ir faktines (teismo sprendimu nustatytų pareigų vykdymas ir kt.) pasekmes. Dažnai yra paliekama neišnagrinėta teismo sprendimo teisinės galios esmė ir šios galios veikimo ribos.

Įsiteisėjęs teismo sprendimas konkrečiam teisinio santykio dalyviui turi įstatymo galią (LR CPK 14 str.). Vadinasi, teismo sprendimo teisinė galia padeda įgyvendinti teismo sprendimo tikslus ir funkcijas. Vienas iš svarbiausių teismo sprendimo teisinės galios elementų yra prejudicialumas, kuris panaikina analogiško teismo sprendimo priėmimo galimybę

sprendžiant tų pačių šalių ginčą dėl to paties dalyko ir tuo pačiu pagrindu (LR CPK 233 str. 2 d.). Šiuo atveju teismo sprendimo teisinės galios ribos paliečia asmenų procesines teises, t.y. teismas privalo atsisakyti priimti ieškovo pareiškimą, jeigu yra įsiteisėjęs teismo sprendimas, priimtas dėl ginčo tarp tų pačių šalių, dėl to paties dalyko ir tuo pačiu pagrindu (LR CPK 150 str. 2 d. 3 punktas). Teismas, kurioje nors bylos nagrinėjimo stadijoje nustatęs minėtą aplinkybę, privalo bylą nutraukti (LR CPK 243 str. 3 punktas).

Daug sudėtingesnis klausimas yra teismo sprendimo teisinės galios ribų nustatymas dėl faktinių bylos aplinkybių. Teismas, siekdamas teisingumo, faktines bylos aplinkybes įvertina teisine prasme. Vertindamas atskiras bylos aplinkybes, teismas faktų vertinimą naudoja kaip kriterijų normos taikymui, todėl teisės norma aktyviai veikia tam tikros bylos aplinkybės vertinimą. Teisės normos esmė yra tai, jog jos pritaikymas konkrečiam visuomeniniam santykiui tampa teisiniu faktu, o tai lemia teisinio santykio atsiradimą. Teisinės nuostatos, jog teismo sprendimo teisinė galia apima faktines bylos aplinkybes, kilmė yra siejama su žinomo prancūzų ideologo Savinji teisinės minties įdiegimu Prancūzijos civiliniame procese. Lietuvos Respublikos galiojantys civilinio proceso įstatymai nustato, jog, teismo sprendimui įsiteisėjus, šalys ir kiti byloje dalyvavę asmenys nebegali kitoje byloje ginčyti teismo nustatytus faktus ir teisinius santykius (LR CPK 61 str. bei 233 str. 2 d.). Teismo sprendimo teisinė galia byloje nustatytiems faktams bei teisiniams santykiams suteikia neginčijamą teisinį statusą. Būtina pažymėti, jog teismo sprendimo prejudicinė galia apriboja ne tik asmenų procesines teises, bet ir paties teismo kompetenciją. Įsiteisėjusio teismo sprendimo prejudicialumas atima teismo teisę savo iniciatyva spręsti klausimą dėl teisinio santykio ar fakto, kuris jau yra patvirtintas teismo sprendimu kaip įrodymas (teismo sprendimo motyvuojamoji dalis). Teisės teoretikas M. Gurvičius, nagrinėdamas teismo sprendimo prejudicinę galią, pastebėjo dvi skirtingas koncepcijas. Šios koncepcijos skiriasi tuo, kad kai kurių valstybių (pvz., Vokietijos, Italijos) civilinio proceso įstatymuose yra įtvirtintas principas, deklaruojantis, jog teismo sprendimo teisinė galia neapima išnagrinėtos bylos faktinių aplinkybių. Tačiau M. Gurvičius teigia, jog teismo sprendimo teisinėje galioje, neapimančioje bylos aplinkybių prejudicialumo, nėra teismo silogizmo, t.y. to faktinio aplinkybių konstatavimo, kuris glūdi teismo sprendimo pagrįstume (motyvuojamojoje teismo sprendimo dalyje – *G. B.*). Mano nuomone, M. Gurvičius nepastebi argumentų, kurie pagrindžia nuostatą, jog teismo sprendimo galia neapima sprendimo motyvų. Teismas, priimdamas sprendimą, visą dėmesį sutelkia į ginčijamą teisę (santykį). Todėl teismo išvada dėl konkrečios ginčijamos teisės ar teisinio santykio yra daug vertingesnė savo kokybe nei sprendimo motyvai. Teisinės praktikos požiūriu, teismo sprendimai, suteikiantys prejudicinę galią sprendimą grindžiantiems teisiniams faktams, sudaro palankias sąlygas teisiniams prieštaravimams atsirasti. Teismas, spręsdamas šalių ginčą, privalo nustatyti faktus, turinčius reikšmės teisingam bylos sprendimui. Teisinio fakto buvimas kito įsiteisėjusio teismo sprendimo pagrindu (motyvu) atleidžia teismą nuo šių teisiųjų faktų esmės atskleidimo. Prieštaravimas atsiranda tada, kai įsiteisėjusiu teismo sprendimu yra pripažinti klaidingi teisiniai faktai, t.y. įsiteisėjusio teismo sprendimo pagrįstumas yra abejotinas. Tokiu atveju, kaip pabrėžia teisės teoretikas Ž. Stalevas, vieno teismo klaidos bus perkeliamos iš bylos į bylą, taip pažeidžiant objektyvios tiesos nustatymo bei teismo laisvės, vertinant įrodymus, principus. Tokia situacija yra vadinama „vienos tiesos prejudicija“. LR CPK 65 straipsnis įpareigoja teismą įvertinti įrodymus pagal vidinį savo įsitikinimą, pagrįstą visapusišku ir objektyviu visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu teismo posėdyje, vadovaujantis įstatymu. Minėto straipsnio antroje dalyje teigiama, jog jokie įrodymai teismui neturi iš anksto nustatytos galios. Todėl darytina išvada, jog Lietuvos Respublikoje yra galimas dviejų skirtingų, vienas kitam prieštaraujančių, įsiteisėjusių teismo sprendimų dėl to paties dalyko tarp tų pačių šalių egzistavimas. Šiuo atveju įstatymas neduoda atsakymo, kuriuo sprendimu reikia vadovautis. Prof. V. Mikelėno nuomone, išėitis iš minėtos situacijos yra siūsti abi bylas į aukščiausiosios instancijos teismą. Teoriškai tai yra teisingas kelias, tačiau įmanomas tik realizuojant teisę į kasaciją. Manau, jog iš dalies išvengti minėto prieštaravimo padeda proceso atnaujinimo institutas (LR CPK 4¹ skyrius), kuris leidžia teismui pakartotinai išnagrinėti bylą iš esmės ir ištaisyti esamas klaidas.

Teismo sprendimo teisinė galia sukelia daugelį teisinių pasekmių, kurios tampa šią galią apibūdinančiais požymiais. Vienas iš tokių teisinės galios požymių yra teismo sprendimo privalomumas. LR CPK 14 straipsnis nustato, jog įsiteisėjęs teismo sprendimas, nutartis ar nutarimas yra privalomi visoms valstybės institucijoms ar pareigūnams, visiems fiziniams asmenims, įmonėms, įstaigoms organizacijoms. Minėtą principą padeda įgyvendinti Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso penktojo skyriaus normos, reglamentuojančios sprendimų vykdymo tvarką. Teismo sprendimo veikimas pasižymi tuo, jog nuo sprendimo įsiteisėjimo momento galutinai patvirtinamos tam tikros teisės bei pareigos. Teismo sprendimu patvirtintų teisių ir pareigų turinys negali būti pakeistas vienos šalies ar suinteresuoto asmens valia. Neretai teisės teorijoje teismo sprendimo teisinės galios privalomumas yra sureikšminamas. Pavyzdžiui, rusų teisės teoretikas N. Zeideris minėtą požymį traktuoja kaip svarbiausią, kuris savo esme apima kitas šios galios savybes: prejudiciją, išskirtinumą, besąlygiškumą, vykdytinumą. Nenorėčiau sutikti su tokiu sureikšminimu. Teismo sprendimo teisinės galios privalomumas turi būti suprantamas kaip teismo sprendimo veikimo teisinė garantija. Nagrinėjant teismo sprendimo teisinės galios privalomumą, kyla klausimas dėl šios galios įtakos subjektams. Kai kurie mokslininkai (M. Avdiukovas) privalomumą supranta labai plačiai – „teismo sprendimo teisinė galia turi įtakos visiems, kuriuos liečia teismo sprendimas“. Toks požiūris pašalina teismo sprendimo privalomumo apribojimo galimybę atskiriems subjektams. Mano nuomone, toks reglamentavimas sukeltų neigiamas pasekmes asmenims, kurių teisės bei teisėtus interesus apribojo teismo sprendimas, priimtas jiems nedalyvaujant byloje. LR CPK 14 straipsnio 2 dalyje yra įtvirtintas teismo sprendimo teisinės galios privalomumo apribojimas, kuriuo nustatomos subjektinės teismo sprendimo teisinės galios ribos. Subjektinės galios ribos nustato tuos asmenis, kurių teisėms ir pareigoms turi įtakos teismo sprendimas. Subjektinės teismo sprendimo teisinės galios ribos yra vienas iš esminių asmens teisių ir teisėtų interesų apsaugos principų. Tai yra asmens teisės į teisminę gynybą garantija. Daugelio pasaulio valstybių civilinio proceso įstatymuose įtvirtintas visuotinio teismo sprendimo privalomumo principas (LR CPK 14 str. I dalis), t.y. įstatymas nustato, jog teismo sprendimas yra visuotinai privalomas teisės aktas. Subjektinių teismo sprendimo teisinės galios ribų buvimas prieštarauja visuotiniam teismo sprendimo privalomumui kaip teismo sprendimo teisinės galios požymiui. Daroma išvada, jog teismo sprendimo veikimas yra visuotinai privalomas, tuo tarpu teismo sprendimo teisinė galia yra ribojama byloje dalyvavusiais asmenimis.

Dažnai teisės teorijoje minimas kitas teismo sprendimo teisinės galios požymis – vykdytinumas. Vykdytinumo esmę sudaro tai, jog teismo sprendimo įvykdymas yra garantuotas valstybės prievartos taikymu. Kai kurie teisės teoretikai (V. Mikelėnas, D. Polumordvinovas) teigia, jog teismo sprendimo teisinė galia yra besąlygiškas teisinių pasekmių atsiradimo pagrindas. Kiti teisės mokslininkai (M. Gurvičius, M. Avdiukovas, Ž. Slalevas) teismo sprendimo vykdytinumą priskiria ne teismo sprendimo teisinės galios sampratai, bet teismo sprendimo veikimo formai. Prancūzijos teisės teorijos atstovai (S. Morel ir kt.) teismo sprendimo vykdytinumo (*force exécutoire*) taip pat nepriskiria teismo sprendimo teisinės galios (*autorité de la chose jugée*) sampratai, teigdami, jog teismo sprendimo vykdytinumas yra teismo sprendimo pasekmė ir reiškia teismo sprendimą vykdančioms organams pareigą atlikti įstatymo nustatytus veiksmus. Todėl teismo sprendimo veikimo formos negalima skirti prie teismo sprendimo teisinės galios požymių. Jeigu mes teismo sprendimo teisinę galią suvokiame kaip atitinkamą teisės normos veikimo formą, nulemtą teismo sprendimo, tai teismo sprendimo veikimo forma negali būti teismo sprendimo teisinės galios sudėtinis elementas.

Reikėtų pritarti D. Polumordvinovui, jog teismo sprendimo teisinė galia yra ypatinga teisės normos veikimo forma. Įsiteisėjęs teismo sprendimas tampa neginčijamas. Neginčijamumo esmę sudaro tai, jog įsiteisėjęs teismo sprendimas negali būti apeliacinio skundo objektas, o tai įsiteisėjusio teismo sprendimo teisei galiai suteikia stabilumo požymį. Įsiteisėjęs apeliacinės instancijos teismo sprendimas gali būti apskųstas kasacinės instancijos teismui – taip susilpninamas teismo sprendimo teisinės galios stabilumo požymis.

Kadangi teismo sprendimas yra teisės normos taikymo rezultatas, tai teisinio sprendimo priėmimo faktas liudija, jog tam tikroje byloje egzistuoja sąlygos, kurios pagrindžia būtinumą taikyti konkrečią teisės normą. Todėl teismo sprendimas negali būti sąlygiškas. Besąlygiškumas yra būtinas teismo sprendimo teisinės galios požymis. Įsiteisėjusio teismo sprendimo besąlygiškas pobūdis pasireiškia tuo, jog teismo sprendimas turi būti įvykdytas neatsižvelgiant į tam tikrų sąlygų atsiradimą ar išnykimą (LR CPK 219 str.), t.y. teismo sprendimo rezoliucinėje dalyje negali būti patvirtintos sąlygos ar aplinkybės, kurių buvimas ar nebuvimas turi įtakos teismo sprendimo veikimo (teisinės galios) pradžiai ar pabaigai. Pasak D. Polumordvinovo, besąlygiškas įsigaliojusio teismo sprendimo veikimas yra pagrįstas tuo, jog jis nustato tinkamas teises ir pareigas proceso šalims. Teismo sprendimo teisinės galios besąlygiškumas neapima teismo sprendimo įvykdymo būdų ar priemonių alternatyvumo. Teismas, priimdamas sprendimą dėl konkretaus ginčo, gali numatyti alternatyvias sprendimo įvykdymo priemones, nustatytas LR CPK 391 straipsnyje, priimti papildomą sprendimą (LR CPK 231 str.), pakeisti sprendimo vykdymo tvarką, spręsti klausimą dėl sprendimo įvykdymo atidėjimo bei išdėstymo (LR CPK 238 str.). Šiuo atveju yra svarbu atskirti besąlygiškumo, kaip teismo sprendimo požymio, ir teismo sprendimo teisinės galios besąlygiškumo sąvokas, jų esmę.

Daugelis teisės teoretikų palieka nenagrinėtą klausimą dėl teismo sprendimo teisinės galios reikšmės teisės sistemai. Anglų ir amerikiečių teisės sistemos šalyse teismo sprendimas yra laikomas vienu iš teisės šaltinių, tai yra teismas yra saistomas anksčiau priimtų sprendimų. Teismo sprendimas tampa ne tik individualiu teisės taikymo aktu, bet kartu jis sukuria bendrą taisyklę, kurią ateityje taikys ir kiti teismai. Teismo sprendimo teisinė galia suprantama kaip grandis, siejanti teismo sprendimą ir teisinio precedento atsiradimą (formalioji prasmė). Tačiau tikrasis teismo sprendimo teisinės galios pobūdis precedentinėje teisėje pasireiškia materialine prasme, t.y. įstatymo galios suteikimu tam tikrai elgesio taisyklei. Anglijos teismas, spręsdamas konkretaus visuomeninio santykio dalyvių ginčą dėl teisės, savo sprendimu patvirtina visuotinai privalomą elgesio taisyklę, kuri tampa precedentu reguliuojant analogiškus santykius. Todėl teismo sprendimo teisinė galia sutampa su įstatymo galios suteikimu tam tikrai elgesio taisyklei, o tai patvirtina teismo sprendimo teisinės galios įstatymišką pobūdį. Teisinės galios įstatymiškas pobūdis yra panašus į jau išnagrinėtą teismo sprendimo teisinės galios privalomumą. Tačiau privalomumas yra ribojamas teismo sprendimo teisinės galios subjektiškumu. Tuo tarpu teismo sprendimo teisinės galios įstatymiškas pobūdis pasireiškia per visuotinai privalomą teismo sprendimo įgyvendinimą, t.y. įsiteisėjęs teismo sprendimas įgauna ne tik visuotinai privalomos elgesio normos galią, bet ir rašytinės teisės (*lex scripta*) šaltinio pobūdį. Įstatymiškas pobūdis anglų ir amerikiečių teisės sistemoje turi būti laikomas esminiu teismo sprendimo teisinės galios požymiu, kadangi jo pagrindu yra sukuriama teisės norma kaip struktūrinis teisinės sistemos elementas. Tuo tarpu kontinentinės teisės sistemoje teismo sprendimo teisinės galios įstatymiškas pobūdis pasireiškia tik išimtiniais atvejais, dažniausiai siekiant užtikrinti vienodą teismų praktiką (LR CPK 12 str.).

Išvados

Teismo sprendimo teisinė galia yra esminė teisminės valdžios jėgos ir autoriteto išraiškos forma visuomeninių santykių reguliavimo sferoje. Ji turi būti suprantama kaip ypatinga teisės normos veikimo forma.

Teismo sprendimo teisinė galia negali būti suprantama kaip paprastas teismo sprendimo veikimas, pasižymintis įpareigojančiu pobūdžiu tam tikro teisinio santykio dalyviams.

Teismo sprendimo teisinės galios formalių ir materialių požymių gausa parodo teismo sprendimo kaip teisės normos realizavimo akto svarbą vykdant asmens teisių ir teisėtų interesų apsaugą.

LITERATŪRA

1. **Code de Procedure Civile.** – Paris: Dalloz, 1975.
2. **Гурвич М. А.** Судебное решение, теоретические проблемы. – Москва, 1976.
3. **Mikelėnas V.** Civilinis procesas. I dalis. – Vilnius, 1997.
4. **Mikelėnienė D., Mikelėnas V.** Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. – Vilnius, 1999.
5. **Зейдер Н. Б.** Судебное решение по гражданскому делу. – Москва, 1966.
6. **Авдюков М. Г.** Законная сила судебного решения в советском гражданском процессе. – Москва, 1956.
7. **Полумордвинов Д. И.** Законная сила судебного решения. – Тбилиси, 1964.
8. **Civil Procedure in Italy / Mauro Cappelletti and Joseph M. Perrilo.** – The Hague: Martinus Nijhoff, 1965.
9. **Civil Procedure / Fleming James, Jr.** Boston, – Toronto /USA/, 1965.
10. **Civil Procedure in Sweden / Ruth Bader Ginsburg, Anders Bruzelus.** – The Hague: Martinus Nijhoff, 1965.
11. **Клейман А. Ф.** Новейшие течения в советской науке гражданского процессуального права. – Москва, 1967.
12. **Кросс Р.** Прецедент в английском праве. – Москва, 1971.
13. **Заворотько П. П.** Процессуальные гарантии исполнения судебного решения. – Москва, 1974.
14. **Куницын А. Р., Масленников М. Я.** Защита права в суде (образцы заявлений). – Москва, 1990.

The Legal Power of the Court's Decision

Doctoral Candidate G. Baublys

Law University of Lithuania

SUMMARY

The legal regulation of the Court's decision is the institution, whose investigation requires rather great attention to the theory of civil procedure. However, a question of the legal power of the Court's decision, as the link between a formal side of Court's decision and its material realization, is often left apart. In this way, the bigger part of this article is linked with the investigation of the indication of the legal power of the Court's decision; its limitations, the meaning in civil procedure. While using the ideas of eminent scientists, the author tries to notice the contradictions in the theoretical conceptions, which define the object of this article.

In this article we can see the main characteristics of the legal power of the Court's decision described: obligatoriness, subjectivity, consistence, stability, prejudice. Great attention is attached to the latter characteristic – prejudice, which is described under the aspect of legal practice. The question of implication of personal rights takes an important position in the paragraph of this article considering the prejudice aspect.

An author obviously negates the execution of the Court's decision, as the characteristic of the legal power of the Court's decision. The importance of the legitimate characteristic of the legal power of the Court's decision is declared in an original way. This quality is defined considering the relation with the corresponding law system.

In conclusion the author shows the meaning of the legal power of the Court's decision as the form of judicial power and Court's authority in the sphere of regulation of social relations.